

DIEŤA V „ZAJATÍ“ DETSKÝCH PRÁV The child in „captive“ children's rights

Albín Škoviera

Abstrakt: Autor kriticky uvažuje nad súčasnou hypertrofiou práv, ktoré sa vzťahujú k viacerým špecifickým skupinám. Osobitne sa sústreďuje na práva dieťaťa a na prax, s ktorou je ich aplikácia spojená. Vníma ako nebezpečné, ak spoločnosť rezignuje na výchovu a morálku a upína sa iba na právo.

Kľúčové slová: detské práva, morálka, výchova, autorita

Abstract: The author critically considers current hypertrophy of laws relating to several specific groups. He particularly focuses on children laws and on putting them into practice. He apprehends as dangerous if a society relinquishes upbringing and morality and only fixates on law.

Key words: children's rights, morality, education, authority

V súčasnom svete sa neraz stretávame s tým, že pri konaní, ktoré má očividne morálne veľmi pochybné kontexty, je problém na oficiálnej úrovni uzavretý dnes už štandardným tvrdením: „Je to v súlade so zákonom.“ Aj u nás je celkom bežné, že si práve najväčší „grázli“ môžu dovoliť zaplatiť najlepších obhajcov. A že spravidla ešte celkom dobre „obídu“. Dokonca, že poškodený sa má nakoniec ospravedlniť za „krivé“ obvinenie.

Symbolickosť pokrúteného paragrafu vnímame ako reálny fakt. Schotte (2009) známy výrok Thomasa Hobbesa „auctoritas, non veritas, facit legem“- autorita, nie pravda, stanovuje právo- dáva do titulku svojho článku. Ide teda zrejme o pravdu, ktorá platí nielen dnes, ale platila aj pred 450 rokmi. V miernejšej podobe aj medzi slovenskými sudcami koluje výrok: „Prišli si po spravodlivosť, ušlo sa im zákona!“

S právom si spájame nielen spravodlivosť, ale aj zodpovednosť, povinnosť, morálku a svedomie. Postmoderna vniesla do tohto v danej spoločnosti rešpektovaného kultúrno-spirituálneho priestoru umožňujúceho odlišovať pravdu od nepravdy, dobro od zla, slušnosť od ne-slušnosti, chaos. Relativizácia hodnôt, vnímanie morálky len v právnom rámci, oslabuje vonkajšiu reguláciu i sebareguláciu človeka. Ilustratívny je v tomto smere dialóg, ktorý sme mali s pätnásťročným mladým mužom zo sociálne znevýhodneného prostredia. Na moju otázku „A čo, čóroval (kradol) si?“ hrdo odpovedal: „Nechytili ma!“

Toto „dožadovanie sa“ práv (nie morálky) vedie k hypertrofii právnych predpisov i k radu deklarácií, ktoré sa „tvária“ legislatívne. A tak popri Ústave, Základnej listine ľudských práv, Trestného zákona, Dohovore o právach ľudí so zdravotným postihnutím či Charte práv pacienta, existuje aj Všeobecná deklarácia práv zvierat, či povyšujeme „práva sexuálnych menších“ na úroveň základných ľudských práv (Ondrisová, 2012).

Hypertrofia právnych predpisov sa odráža na jednej strane v našej právnej neistote (bežný človek už vôbec nedokáže bezpečne evidovať, čo je a čo už nie je v súlade so zákonom), na druhej strane sa odráža v tisíckach smerníc Európskej únie a v množstve odporúčaní OSN. Žijeme v právnej neistote a paradoxne vidíme východisko v ďalších normách. A tak usilovne pripravujeme profesné etické kódexy, identifikujeme kľúčové kompetencie, pracujeme na profesných štandardoch. V tomto kontexte nám napadajú tri otázky:

- a) Môžu právne normy nahradiť morálku?
- b) Nie je množstvo legislatívnych noriem vlastne útokom na svojprávnosť človeka a nie sú manipuláciou či krokom k obmedzovaniu jeho osobnej slobody a zodpovednosti?
- c) Potrebujeme ešte dnes výchovu?

Dohovor o právach detí –zámery a ich realizácia

Dohovor o právach dieťaťa, ku ktorému Československá federatívna republika pristúpila v roku 1990, získal konečnú podobu len v roku 1989. Neznamená to, že vznikol „na zelenej lúke“. Osobitná starostlivosť o život dieťaťa bola zakotvená už v Ženevskej deklarácii práv dieťaťa z roku 1924 a neskôr v Deklarácii práv dieťaťa, ktoré prijali Spojené národy v roku 1959.

Nadväzovali na rad filozofických a pedagogických podnetov, ktoré môžeme identifikovať už od J. J. Rousseaua a postupne prerastali do pedocentrizmus. Medzi jeho popredných predstaviteľov patrila sociologička a feministka Ellen Key. Tá nazvala v roku 1902 svoju „kultovú“ knihu Storočie dieťaťa. Už jej prvá kapitola má pozoruhodný názov: Právo dieťaťa vyvolať si svojich rodičov (Dräbing, 1990). Právami detí sa zaoberali aj ďalší významní pedagógovia – napr. M. Montessori, A.S.Neill či J. Korczak.

Deklarovaným zmyslom Dohovoru o právach dieťaťa je zvýšiť ochranu dieťaťa pred rôznymi formami zneužívania, vytvárať podmienky na jeho zdravý telesný a psychický rozvoj a v tomto kontexte upozorniť na to, že práve deti sú tou špecifickou skupinou, ktorá sa nedokáže brániť proti neprávom a nemá ani adekvátnu možnosť sa svojich práv domáhať.

Zmluvné štáty dohovoru majú vytvárať také podmienky, aby sa konalo vždy, to považujeme za potrebné zdôrazniť, v „**najlepšom záujme**“ dieťaťa.

Základný problém teda nie je zrejme samotný Dohovor o právach dieťaťa. Napriek tomu, že niektoré formulácie znejú azda jednoznačne, iným naopak väčšia jednoznačnosť chýba.

Problém je, že na Dohovore, za ktorého implementáciu je zodpovedný zmluvný štát, sa snažia nátlakovo profitovať viaceré „skupiny aktivistov“. Pritom ide z ich strany veľmi často o marketingovo zjednodušené formulácie a vytrhávajúce z kontextu. Napr. v Svetovom kódexe detských práv je jedno z nich – Deti nesmú pracovať. Ale Článok 32 Dohovoru uvádza, že dieťa má právo na ochranu „pred hospodárskym vykorisťovaním a pred vykonávaním akejkoľvek práce, ktorá môže byť preň nebezpečná“. To je niečo celkom iné. Iste je zaujímavé, že v Svetovom kódexe „celkom náhodou“ vypadlo Právo dieťaťa na život.

V kontexte výberovej interpretácie práv detí vnímame niekoľko problémov a rizík.

- **Manipulatívna interpretácia niektorých práv.** Jedna z vecí, ktorá s tým súvisí je, že sa nehovorí či zamlčuje to, že realizácia práva súvisí s mierou zodpovednosti. Ak mám ako dieťa právo na zdravotnú starostlivosť, znamená to, že som zodpovedný za svoje zdravie. Nepoškodzujem sa, neničím si ho konzumáciou alkoholu ap. Ak mám právo na vzdelanie, znamená to, že som schopný prijať zodpovednosť za svoje vzdelávanie. Chodím do školy. Čím je menšia miera zodpovednosti dieťaťa, tým väčšiu mieru zodpovednosti musí mať rodič. Druhou vecou, ktorá sa zamlčuje je, že práva má nielen dieťa, ale práva má aj jeho rodič, učiteľ, iné dieťa.
- **Obmedzovanie legitímnych rodičovských právomocí.** V Článku 5 sa štáty „zaväzujú rešpektovať zodpovednosť, práva a povinnosti rodičov alebo, v zodpovedajúcich prípadoch a v súlade s miestnou obvyčajou, členov širšej rodiny alebo obce, zákonných zástupcov alebo iných osôb právne zodpovedných za dieťa, ktoré smerujú k zabezpečeniu jeho orientácie a usmerňovaniu pri výkone práv podľa Dohovoru v súlade s jeho rozvíjajúcimi sa schopnosťami“. Ak aktivisti zdôrazňujú právo dieťaťa na stretávanie sa s priateľmi, právo na oddych, či slobodnú voľbu vierovyznania, nenesú za to žiadnu zodpovednosť. Zodpovednosť za to, že dieťa trávi celý voľný čas pri počítači, stretáva sa s narkomanmi, či sa dá vtiahnuť do aktivít deštruktívneho kultu, nesie rodič. Rodič musí mať ale možnosť legitímne svoje požiadavky vymáhať. Ako inak má konať „v najlepšom záujme dieťaťa?“
- **Výchovné zneistenie rodičov.** Kto má chaos v sebe, ťažko môže dieťaťu sprostredkovať istoty. Môže mu sprostredkovať iba chaos. Časť odborníkov, žiaľ, zneužíva „expertnú moc“ a spochybňuje tradičnú výchovu odovzdávanú medzigeneračne. Často sa temer štitia

takých pojmov ako sú limity, disciplína, trest, poslušnosť, sebaovládanie, logické dôsledky. V krajných prípadoch sa rodič stáva závislý na odborníkoch alebo rezignuje. V oboch prípadoch je to prejav neslobody. Neslobodný rodič ťažko vychová slobodné dieťa. Byť na strane dieťaťa vôbec neznamená, že mu dávame vo všetkom za pravdu. Že z neho máme obavy, či sme v jeho vleku. Znamená to, že ho milujeme, akceptujeme a staráme sa o neho.

- **Postavenie dospelých a detí proti sebe.** Dohovor o právach dieťaťa nie je „pákou“ na rodičov ani iných dospelých. Práve nekorektné prezentovanie detských práv, v ktorej je mocenská nevyváženosť medzi právami dieťaťa a rodičovskou (učiteľovou) autoritou a zodpovednosťou, vytvára podmienky pre konflikt medzi dieťaťom a dospelým. Najmä vďaka pomýlenej prezentácii práv niektoré deti vydierajú dospelého a neraz si aj vymýšľajú. V konečných dôsledkoch to v samotnom dieťati vytvára neistotu. Má moc a nevie s ňou narábať. Potreba istoty je však jednou zo základných potrieb dieťaťa. Rodič, alebo iný dospelý, ktorý sa snaží vyhnúť konfliktu, dieťaťu ustupuje. A často mu tak vlastne škodí. Ak je to tak, že dieťa môže, ale dospelý musí a nesmie, nie je to v poriadku.
- **Vnímanie práva dieťaťom ako egoistického nároku.** Iba zdôrazňovanie individuálneho práva dieťaťa bez kontextu s právami iných a s morálnymi zásadami je cestou k egoizmu. Často najmä rodičia samozivitelia sú v dvoch či troch zamestnaniach preto, aby mohli naplniť materiálne požiadavky svojich detí. V záujme toho, aby ich deti „netrpeli“ medzi ostatnými. Netrpia medzi ostatnými, len deformujeme ich sebaobraz, vidia iba vlastnú dôležitosť. Tým, že využívajú svojho rodiča, si ho aj prestávajú vážiť. Vzťah medzi právom a morálkou je v celku jasný. Ak si dieťa kúpi lístok, má aj v preplnenej električke rovnaké právo sedieť ako mladá tehotná mamička či vechá starinka. De iure je to v poriadku, morálne to však celkom iste v poriadku nie je.
- **Najlepší záujem dieťaťa.** Čo je najlepší záujem? Môže o ňom kompetentne rozhodnúť úradník? Možno niekedy. O najlepšom záujme dieťaťa má však rozhodovať predovšetkým ten, čo ho najlepšie pozná. To je spravidla rodič. Normálny rodič totiž nechce svojmu dieťaťu zle. Dôležité je, aby dieťa nevylúčil z procesu rozhodovania. Nemusí s ním súhlasiť, ale mal by vedieť zdôvodniť svoje rozhodnutie, svoje NIE. Aj v svojom NIE ponúka dieťaťu seba ako istotu.

Čo deti najviac potrebujú

Pre názov tejto časti sme použili titul knihy Matějčka (2013), ktorá vyšla v mnohých vydaniach a dotlačiach a mohla by byť „povinným čítaním“ nielen pre nás rodičov, ale aj všetkých tých, čo s deťmi pracujú. Nazdávame sa, že je to v podstate rovnaká otázka ako to, čo je „najlepší záujem dieťaťa“.

Bakalář a Klégrová (2000), pre ktorých bola jednak východiskom uvedená kniha, jednak osobné konzultácie s Matějčekom, tieto potreby kategorizovali a konkretizovali. Hoci ich je tučet, nie sú vôbec tuctové.

1. **Potreba určitého množstva, kvality a premenlivosti vonkajších zmyslových podnetov.** Ide o nutnosť stimulácia dieťaťa, vrátane dotykov.
2. **Potreba poznávanie, experimentovanie, hračiek zodpovedajúcich veku, hry voľné, tvorivé i hry s pravidlami.** Je to potreba priestoru pre sebavyjadrenia, sebaaprejavenie, sebarealizáciu, je to potreba priestoru pre fantáziu, voľný pohyb, pre rozvíjanie záujmov od športu po odborné koničky ap.
3. **Potreba prvotných citových a sociálnych vzťahov, t. zn. vzťahov k rodičom či k iným osobám prvotných vychovávateľov. A to formou ich bezpodmienečnej lásky.** Je to potreba zažiť akceptovanie, záujem, maznanie, pozitívne hodnotenie, pochvalu, povzbudenie, porozumenie, priazeň, sympatiu, srdečnosť, trpezlivosť ap.

4. **Potreba istoty vo vzťahoch a z nej odvodený pocit základné životné dôvery, bezpečnosti.** Ide o dôležitosť spoločného zážitku fungujúcej ucelenej rodiny, prítomnosti dôležitých osôb, „vypočítateľnosti“ rodičov, možnosti komunikovať, zdôveriť sa, mať zázemie, pocit, že sa môžem spoľahnúť na pomoc, na podporu v ťažkostiach a tak sa naučiť prekonávať úzkosť a strach.
5. **Potreba určitej stálosti, poriadku a zmyslu v podnetoch, potreba vedenia, autority, disciplíny, dôslednosti sa strany rodičov.** Ide o potrebu pravidelnosti, režimu, rituálu, zrozumiteľnosti sveta ap. Ide teda aj o potrebu cieleného zamestnania a vzdelávanie, poznania svojich práv a povinností.
6. **Potreba kontaktu v jeho rôznych podobách:**
 - a) pri styku s rovesníkmi - súhra, súčinnosť, partnerstvo, kamarátstvo, priateľstvo,
 - b) pri stretnutí s malými deťmi i s deťmi odrastenejšími - skúsenosť starostlivosti o mladších, spolupráca s väčšími,
 - c) pri spolužití s inými dospelými, ale aj s generáciou starých rodičov - skúsenosť pomáhať v domácnosti, chorým a ubližovaným, učiť sa správaniu aj znalostiam od starších a rovnako aj úcte k nim.
7. **Potreba modelu vhodného, slušného riešenia medziľudských konfliktov, potreba mužského a ženského vzoru a skúsenosti rodinného života.**
8. **Potreba identity**
 - a) ide o potrebu vedieť kto som, aký som, odkiaľ prichádzam, kto sú moji príbuzní, z akej rodiny pochádzam, aké v nej mám miesto atď.
 - b) nevyhnutnosť zážitku niekam patriť, mať domov, teritórium (teda aj súkromia, svoj svet, svoje tajomstvá), ale aj potreba spolupatričnosti s rodinou ap.
9. **Potreba samostatnosti, sebestačnosti, nezávislosti, tendencia robiť veci po svojom** - v tom je obsiahnutá aj nevyhnutnosť priestoru na vyjadrenie nesúhlasu, vzdoru, agresie, ale aj na presadenie sa, na prejavenie svojej slobodnej vôle.
10. **Potreba spoločenského uplatnenia, sebavedomie a spoločenské hodnoty** – ide tu o to niečo dokázať, dosiahnuť úspech, o uznanie svojej osobnosti, nárok byť rešpektovaný ako individualita.
11. **Potreba otvorenej budúcnosti alebo životnej perspektívy.** Ide o potrebu môcť sa tešiť na niečo, na niekoho, mať nádej, mať plány či predstavy, čím by som chcel byť ap.
12. **Potreba spravodlivosti, spravodlivého hodnotenie aj iných „presahov“.** Patria sem úvahy o budúcnosti ľudstva, viera v Boha, ale aj účasť v občianskych, sociálnych a iných aktivitách.

Záver

Vôbec sa nezdá, že by deti po roku 1990, od kedy sme pristúpili k Dohovoru, boli šťastnejšie, ako tie „pred Dohovorom“. Azda sú menej fyzicky trestané, ako deti pred tým. Väčšina sa má lepšie materiálne. Žijú však v komplikovanom postmodernom svete, ktorý sa snaží nahradiť morálku právom. Žijú vo svete plnom neistôt. Akékoľvek právo, ktoré vytrhávame z jeho etického a psychologického rámca, posúvame z roviny mravného cítenia a mravného konania do rýdzo „technologickéj spravodlivosti“. Aj pre práva dieťaťa platí, že ich aplikácia musí byť spojená predovšetkým s múdrosťou, morálnosťou a spravodlivosťou. Dobré vychovávať dieťa - to znamená naplňovať jeho potreby. A tak naplňovať „najlepší záujem dieťaťa“.

Literatúra

BAKALÁŘ, E. –KLÉGROVÁ, J. 2000. Dětské psychické potřeby. *Právo a rodina*, č. 5/2000. ISSN 1212-866X

Dohovor o právach dieťaťa. Zákon č. 104/1991 Z.z.

DRÄBING, R. 1990. Der Traum vom „Jahrhundert des Kindes“, Frankfurt/M: Peter Lang. ISBN 978-3-631-42537-4

MATĚJČEK, Z. 2015. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0853-2

ONDRISOVÁ, S. akol. 2002. Neviditeľná menšina. Bratislava: Nadácia Občan a demokracia. ISBN 80-968528-5-X

SCHOTTE, D. 2009. Auctoritas, non veritas, facit legem! Zur angeblichen Politischen Theologie in Thomas Hobbes' *Leviathan*. Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Volume 57, Issue 5, s. 709-724. ISSN 2192-1482

Svetový kódex detských práv . <http://www.dfsr.sk/23/> [22.4.2016]

ŠKOVIERA, A.- MURÍNOVÁ, Ľ. 2012. Rodina a problémové dieťa v terapeuticko-výchovnej starostlivosti. Bratislava: FICE – NS v SR. ISBN 978-80-969253-5-3